

Reflexions sobre i des de la bibliografia

Mercè Pallejà Guinovart

Caterina Lloret Carbó *

Parlar sobre el que s'escriu o es deixa d'escriure en relació amb les anomenades necessitats educatives especials significa entrar de ple en la problemàtica que pateix en aquest àmbit pedagògic. La definició i la delimitació d'aquest camp educatiu no sols presenta problemes semàntics sinó de fons. L'educació especial, la integració, la pedagogia de la diversitat són referències que encara no estan prou articulades en la teoria ni en la pràctica per organitzar-se en un conjunt coherent més enllà d'algunes concrecions, vàlides però sovint parcials.

No és d'estranyar, doncs, que la dispersió d'orientacions i criteris sobre aquestes qüestions es reflecteixi, malgrat que hi hagi un marc legislatiu i administratiu suposadament unitari, en les mancances i la parcialització de la bibliografia a l'abast. Per això, més que seleccionar una llista de les publicacions existents, creiem important valorar el sentit i l'adequació de la bibliografia respecte a la demanda de formació i informació dels ensenyants implicats. Ensenyants que d'acord amb les propostes institucionals vigents, almenys pel que fa a la integració, haurien de ser tots. Aquestes consideracions són les que ens porten a oferir aquí uns quants elements de reflexió sobre el tema.

1.— Ens trobem d'entrada amb un clar predomini d'articles aïllats o que formen part de publicacions monogràfiques, i amb el fet que hi ha moltes més revistes que llibres, la qual cosa afavoreix el tractament fragmentat dels continguts. Això no seria en si mateix negatiu si, alhora, la informació, l'anàlisi dels problemes o la presentació de les propostes educatives quedessin prou contextualitzades i relacionades amb el conjunt del sistema educatiu i amb els pressupòsits o models que les fonamenten. Tampoc no és fàcil trobar llibres que vagin més enllà d'aquesta limitació, tant per la seva composició —n'hi ha molts que, en realitat, solen ser un recull d'articles— com per l'escissió que es produeix entre els estudis concrets de les dificultats i/o necessitats educatives especials i els referents explícitament a uns principis teòrics o a un model ampli d'aplicació.

---

* Professores titulars de l'Escola Universitària de Magisteri de la Universitat de Barcelona.

Evidentment, la majoria d'autors o autores des d'una adscripció a un determinat paradigma teòric i pràctic, sovint més parcial en el psicològic —o mèdic— que englobat en el pedagògic. Però, fins i tot quan es fa amb un enfocament bàsicament educatiu, poques vegades queda prou clar el lligam entre les línies educatives generals i les qüestions plantejades. No és freqüent que es reflexioni sobre els possibles límits i problemes que pot comportar el mateix model o que es poden produir en el pas del model a una acció educativa contextualitzada. Llavors els lectors, davant d'una proposta parcial i tancada, obtenen pocs elements per valorar la proposta, llevat que tinguin assumit anteriorment l'enfocament o el model que la fonamenta. També pot passar que els lectors quedin momentàniament enlluernats o convençuts pensant que ja han trobat la solució a la seva demanda formativa o informativa sobre la qüestió, però a les persones que treballen o pensen a partir de l'enfocament d'una realitat diferent els serà difícil elaborar i aplicar les aportacions d'aquella publicació.

2.— En les publicacions sobre educació especial tenen molta presència, d'altra banda, els continguts temàtics referits a tècniques concretes de rehabilitació i reeducació. Aquestes tècniques, més o menys específiques, estan distribuïdes de manera molt desigual segons les categories de deficiències orgàniques i psíquiques ja establertes o segons la nova categorització de les dificultats que es presenten en l'escola o en el medi familiar i social. Respecte a determinats problemes existeix una producció bibliogràfica important (per exemple, sordesa, dificultats de llenguatge, motricitat, etc.) i en altres, al marge de la seva qualitat, la producció és molt més reduïda (aspectes cognitius, afectius i socials). No es tracta de contraposar aquí el servei que ens poden oferir uns treballs monogràfics o uns altres, o unes tècniques didàctiques especialitzades o unes altres. Ara bé, ens sembla digne de reflexió que, en l'actualitat, hi hagi un predomini tan significatiu d'estudis i materials concrets referits als dèficits que semblen més recuperables i amb millors possibilitats adaptatives.

Un altre element a destacar és que quan s'ofereixen tècniques de rehabilitació i reeducació específiques, degudament delimitades segons dificultats concretes, per categories o aspectes, sovint no es va més enllà d'una visió molt delimitada del dèficit, de les persones que el pateixen o del context de l'acció educativa. És com si se'ns proposés «a cada problema un remei» o una sèrie juxtaposada de remeis, que és molt diferent de pensar en cada persona segons les seves necessitats de desenvolupament integral. Aquest segon enfocament també podria quedar en una declaració de principis si no aconseguíssim situar les tècniques en una visió de conjunt que articulés una acció educativa global.

Incloure i articular un contingut monogràfic o específic en una visió de conjunt sol apuntar a la necessitat d'una transformació, de fons i de forma, de molts elements de l'actual sistema educatiu, ja

sigui normal o especial. ¿Podria explicar això el fet que molts treballs eludeixin el compromís teòric i pràctic que suposa aquest plantejament? ¿És una conseqüència de l'escisió analítica de les disciplines científiques i de la seva aplicació tècnica? No obstant això, si volem treballar amb i a favor de subjectes més o menys educables o reeducables, no en tenim prou amb pròtesis d'adaptació per als desfavorits. Ens calen també criteris i recursos per a una autèntica interacció educativa molt més àmplia que aculli tots els nens i nenes, siguin quines siguin les seves dificultats, diferències i ubicació.

3.— A part de les monografies existeixen tota una sèrie de materials d'educació especial i d'integració que recullen experiències enllaçades a pràctiques d'intervenció concretes i que ens acosten a una visió més contextualitzada dels problemes. La difusió d'aquests documents acostuma, però, a quedar reduïda en àmbits restringits. Aquesta dificultat en la distribució no es refereix tan sols a materials d'altres països, per exemple italians, sinó que fins i tot dins l'Estat espanyol l'intercanvi d'experiències entre unes autonomies i unes altres és escàs, fins i tot quan es tracta de documents publicats amb el suport d'institucions públiques o privades. En canvi, és precisament en aquestes experiències on podem trobar treballs força suggerents. Encara que referits a aspectes i situacions concretes, n'hi ha alguns que solen reflectir un enfocament de conjunt, més o menys explícit, que la mateixa realitat de la pràctica els imposa. Altres, però, són més descriptius i no van acompanyats d'una suficient valoració i interpretació del sentit general de la mateixa pràctica. El que ens cal, doncs, són materials que ofereixin línies de treball i criteris a partir dels quals poder recollir els elements traslladables a altres contextos educatius. Si no és així, el perill és que acabin sent un receptari més de fórmules i propostes difícilment aplicables a d'altres situacions.

Ara bé, quan la publicació del que fan i pensen els mestres a partir de la seva pròpia pràctica aconsegueix explicitar el sentit de conjunt del seu treball, aquestes aportacions esdevenen llavors instruments privilegiats per a la reflexió i l'anàlisi educativa. Malgrat que des de fa anys, és a dir des de final dels seixanta i dels setanta, abans de les actuals reformes i de les lleis d'integració, hi ha i hi ha hagut experiències d'educació especial i d'integració que ens podrien servir de reflexió i estudi, moltes no han trobat canals de recollida i divulgació.

A vegades els i les mateixes mestres no valoren prou les implicacions creatives de la seva feina si aquestes aportacions no reben el suport d'autoritats acadèmiques, administratives o editorials. En altres casos la divulgació i reflexió des de la pràctica docent tampoc no ha estat suficientment recollida per les línies de recerca psicològica i pedagògica. Creiem, doncs, que cal seguir promovent i avançant en unes línies d'investigació qualitativa i contextualitzada

on mestres, criatures i altres persones subjectes d'educació no quedessin desdibuixades ni escindides de la seva realitat per un determinat discurs científista.

És curiós, per exemple, que respecte a les possibles aportacions des de la pràctica no s'hagi continuat traduint llibres i materials de les experiències institucionals franceses, cosa que dificulta continuar la valoració i l'aprofundiment de les seves propostes. Perquè, evidentment, la cultura pedagògica no consisteix a seguir modes, sinó a analitzar degudament models i experiències. Encara és més sorprenent que, havent-se fet propostes institucionals en el camp de la integració educativa segons el model italià no s'hagin traduït els llibres i els materials més significatius d'aquest moviment pedagògic. ¿Quin pot ser l'interès a declarar «passat de moda» o «poc vigent» aquest conjunt d'experiències educatives? ¿És que les implicacions polítiques, econòmiques i organitzatives —com seria el principi de sectorització no burocràtica— fan ara incòmodes les referències a aquest model? Però, sigui quina sigui l'explicació i les dificultats d'aplicació en el nostre país o a la mateixa Itàlia, és indubtable que la seva anàlisi ens podria aportar uns elements teòrico-pràctics de reflexió molt importants en aquests moments. En canvi, i sense negar-ne la utilitat, veiem actualment un clar predomini de les publicacions que provenen de l'àrea anglosaxona referides a sistemes, tècniques i formes organitzatives i que van lligades a d'altres pressupòsits respecte a l'educació especial i a la integració. Si volem obrir camí a la pedagogia de la diversitat, seria molt negatiu començar a tancar portes a partir de focalitzar les publicacions en una sola direcció.

4.- No podem oblidar, però, que quan considerem les publicacions en relació amb el que hi ha i el que manca en educació especial i en integració, estem parlant alhora d'un mercat editorial. Una producció editorial en la qual també intervenen les institucions públiques des de les seves pròpies publicacions, orientacions i recomanacions. Es determinen així vigències formals —o fins i tot semàntiques— que deixen en un segon pla treballs enfocats des d'altres perspectives. Per entendre'ns: hi ha estudis que, sense coincidir amb la terminologia oficial o oficiosa del moment («necessitats educatives especials», «disseny curricular», «adequacions», etc.), poden aportar elements molt vàlids respecte a aquestes qüestions. En efecte, la problemàtica de fons de l'educació especial i de la integració va més enllà de la conjuntura organitzativa i de les concrecions semàntiques establertes en un moment i en un àmbit administratiu determinat.

L'oferta editorial també està condicionada per les demandes dels lectors implicats en el tema. Aquestes demandes poden sorgir dels mateixos professionals de l'ensenyament, els quals se suposa que busquen respostes concretes i immediates per a la seva tasca, com si la seva feina quedés limitada a una simple aplicació de mesures

educatives, restringint així l'abast teòrico-pràctic de la seva intervenció.

Una altra demanda bibliogràfica és la que prové de les persones en període de formació bàsica, sigui per a mestres, pedagogs, treballadors socials o d'altres camps implicats (sanitat, sociologia, etc.), que no només necessiten temes especialitzats, sinó estudis que ofereixin una visió de conjunt.

Tampoc no s'haurien d'oblidar les necessitats formatives i informatives de les persones de l'entorn familiar i social implicades en situacions d'integració i/o d'educació especial; en aquest cas la urgència de delimitar i solucionar problemes, i la consideració que les publicacions no van destinades a especialistes, pot portar sovint a una difusió simplificadora de la informació, fet que dificulta un abordatge de la problemàtica des de la complexitat de la realitat viscuda. En la actualitat els pocs materials que cobreixen la demanda d'aquest sector provenen, generalment, de les publicacions fetes per les mateixes associacions d'afectats, ja que no troben prou suport en les editorials, cosa que dificulta llavors una adequada distribució.

Hem parlat aquí de les demandes i necessitats de lectors que treballen o han de treballar i conviure amb persones amb dificultats. ¿Podem parlar, però, de materials i publicacions que sorgeixin de les experiències i vivències dels mateixos interessats o que els siguin directament destinades? Realment encara és molt poc el que hi ha en aquest sentit. No valdrien excuses de «poca rendibilitat» per deixar de cobrir aquesta mancança si es pensa que, a més d'ajudar les persones directament afectades —adults i criatures— aquest material afavoriria també la manera d'enfocar el treball i les actituds convivencials de tots envers ells. No es tracta, en molts casos, que els afectats siguin els autors literals d'aquest tipus de publicacions, sinó que s'enfoquin de tal manera que permetin recollir l'expressió de les seves vivències i els seus interessos; perquè hi ha maneres d'escoltar i fer arribar el sentir de les persones amb dificultats.

5.- Demanem, doncs, un esforç integrador en i des de la mateixa bibliografia. Actualment la fonamentació teòrica de la integració educativa dels nens i les nenes i de totes les persones que ho necessiten, sol centrar-se —en gran part de publicacions sobre aquesta temàtica— en *el dret de la integració* educativa i social. Un dret que deriva d'un de més genèric, el de la igualtat de tots els ciutadans i ciutadanes davant de la llei, tal com es reconeix en les constitucions dels països democràtics.

Sense repetir, com ja s'ha fet sovint, que una cosa són les declaracions de principis i una altra la provisió de recursos perquè aquests principis puguin arribar a aplicar-se, cal remarcar que, en la pràctica, aquesta premissa socialment acceptada s'aplica de manera

molt desigual. Concretament, en la ment dels professionals de l'educació poden coexistir el reconeixement dels drets dels nens i les nenes amb dèficits i, alhora, models i pràctiques d'actuació educativa clarament «no integradores». La integració sol tenir «poques imatges» que la representin, pot estar poc elaborada i desglossada i, en conseqüència, no estar instaurada en les pràctiques pedagògiques de la nostra comunitat educativa.

Una de les propostes que ens permetria avançar en el procés d'integració de les persones amb dèficit podria ser precisament buscar, provar, pensar un ventall ampli de procediments i de maneres d'actuar. Tornant, però, a les qüestions de fons: el *sentit*, la interpretació de conjunt de la humanitat com a diversa, com a heterogènia, com a rica i valuosa precisament per les diferències interpersonals i intergrupals. Aquesta *recerca de sentit* pot partir de la reinterpretació de les diferències humanes, de noves visions de conjunt d'aquestes diferències i d'una predisposició afectiva positiva respecte d'aquestes visions. Són, doncs, necessàries teories del coneixement que admetin enfocaments complexos, capaços d'interpretar situacions aparentment contradictòries i paradoxals.

Aquesta reflexió sobre el sentit de la humanitat diversa s'hauria de fer des de diferents ciències, revisant enfocaments, revisant conceptes i metodologies científiques, de manera que l'estudi de les diferències no comportés jerarquització entre categories conceptuals referides a les persones amb dèficits, ni suposés aplicació estereotipada d'aquestes categories, tant si són mèdiques com psicològiques, biològiques, socials, etc.

Resumint, en la bibliografia sobre educació especial es troba a faltar un replantejament de la fragmentació teòrica de les diferències humanes i del propi ésser humà individual i, en conseqüència, sobre la discriminació que es pot exercir sobre certs grups humans i certs individus a partir de l'aplicació de determinades línies de treball científic. Risc que en el nostre camp pot donar-se de manera més evident en certs enfocaments diagnòstics i en certs models de treball pedagògic.

Tot i que en aquest article no esmentem títols concrets, oferim una petita mostra de centres d'informació i documentació on es poden trobar fons bibliogràfics importants:

Servicio Internacional de Información sobre Subnormales (SIIS).
c/ Reina Regente, 5, bajos. Donosti.

Instituto de Información y Documentación de Ciencias Sociales y Humanidades (ISOC) (Consejo Superior de Investigaciones Científicas).
c/ Vitrubio, 4, 6º. Madrid.

Centre d'Informació i Documentació Educativa Europea. Rambla de Catalunya, 8. 08007 Barcelona. Tel. (93) 317 04 28

Centre Municipal Fonoaudiològic Tres pins, 28. 08004 Barcelona. Tel. (93) 423 83 61.

Centre de Documentació Begonya Raventós (Fundació Catalana per a la Síndrome de Down). c/ València, 229. 08007 Barcelona. Tel. (93) 215 19 88.

Centre de Recursos Educatius per a Deficients Visuals a Catalunya «Joan Amades». Carretera d'Esplugues, 102-106. 08034 Barcelona. Tel. (93) 205 20 11.

Centre de Formació i de Recursos «Pont del Dragó» (Noves tecnologies al servei dels grans disminuïts físics). c/ Andreu Nin, s/n. 08016 Barcelona. Tel. (93) 353 64 47.

HANDYNET. Réseau Communautaire d'Information concernant les Personnes Handicapées. 32 Square Ambiorix, Bte 47. B-1040 Bruxelles. Tel. (32.2) 235 01 03.

Biblioteca Universitària de la U. de Barcelona, seccions de Psicologia i Ciències de l'Educació. Baldori Reixac, s/n. (Tot i que el fons bibliogràfic sobre educació especial és molt reduït, disposa d'un apreciable nombre de publicacions periòdiques amb referències a aquella temàtica).

Abstracts

Este artículo recoge una reflexión conjunta de las autoras sobre enfoques y contenido conceptual y metodológico en las publicaciones del ámbito de la educación especial, sin referencias concretas a títulos o autores. El artículo centra vacíos temáticos, aporta ideas sobre posibles traducciones y ofrece propuestas sobre líneas de trabajo que se relacionan básicamente con el sentido de la humanidad heterogénea y diversa, como elemento teórico para reflexionar de nuevo sobre las relaciones entre teoría y práctica en educación especial y en educación de la diversidad.

Cet article réunit l'ensemble des réflexions des auteurs sur les approches et les contenus conceptuels et méthodologiques dans les publications du cadre de l'éducation spéciale, sans faire référence concrète aux titres et aux auteurs. L'article, axé sur les vides thématiques, fournit des idées sur des traductions possibles et présente des propositions de lignes de travail relatives essentiellement aux sens de l'humanité hétérogène et diverse, en tant qu'élément théorique pour repenser les relations théorie-pratique dans l'éducation spéciale et dans l'éducation de la diversité.

The article contains the reflections of the authors on the conceptual and methodological contents of publications in the field of special education, without specific reference to works or authors. It pinpoints the shortcomings and proposes approaches related basically to the sense of heterogenous, diverse humanity as a theoretical element in rethinking the relations between theory and practice in special education and the education of diversity.